

Doktori értekezés tézisei

Lovas Enikő Amália

Polgári karriererek a 19–20. századi Debrecenben

Témavezető: Dr. Veliky János

DE Bölcsészettudományi Kar
2005

I. Az értekezés témája

A disszertáció olyan neves helyi polgárcsaládok történeti anyagát kívánja bemutatni, amelynek tagjai valamilyen szempontból, szempontokból kiemelkedő pályát futottak be. A karriertörténeti vizsgálat rengeteg oldalról vehet szemügyre egy-egy személyiséget, aki a helyi társadalom neves tagjaként volt közismert, és nem elsősorban családi háttere, származása okán. Legérdekesebbnek azok tarthatók, akik egyéni pályafutással tőkés nagypolgárrá és társadalmi vezető személyiséggé egyaránt váltak. Tehát nemcsak a gazdasági, hanem a társadalmi vezető személyiségek is fontosak, hiszen igazi karriert az futott be, aki mindkét szférában jelentős tevékenységet és eredményeket mutatott fel.

Választott témánk a debreceni újkori polgárságban kibontakozó karrierök összehasonlító vizsgálata, amely alkalmasnak látszott bemutatni a város társadalmának életét egy-egy neves ember pályáján keresztül, és módot adott közelebb hozni a korszak emberi oldalát. A kutatás végső célja eredményeivel érzékeltetni a kiválasztott csoport tagjainak fontos, de ellentmondásoktól sem mentes szerepét a város és környezete gazdasági és társadalmi átalakulásában, polgárosodásában. Minderről a szerepről pontosabb, árnyaltabb képet a város történeti folyamataiba beillesztett mikrotörténeti vizsgálatok, illetve az ország többi piacközpontjából származó példák (így Debrecen és Nagyvárad regionális központi funkciói kettőssége) összevetése révén kaphatunk. A fejlődési folyamatok feltárását segítheti a helyi vállalkozástörténet bemutatása, mivel az egyes cégek a regionális gazdaság és társadalom fejlődési irányait képviselhetik.

A személyiségek, családok kiválasztásánál a következő szempontokat vehettük irányadónak: a helyi gazdasági és/vagy társadalmi vezető réteg tagja, és közössége valamilyen életterületén központi szerepben állt. Ugyanakkor a kiemelt egyéniségek között jelentékeny különbségek mutakozhattak: betelepedésük a városba más-más időponthoz köthető, különböző társadalmi rétegekből, nemzetiségekből és felekezetekből származtak, és ez a város egyedi gazdasági adottságaival, a Monarchia és a két világháború közötti fejlődési útjával találkozva más-más lehetőségeket vetett fel a társadalmi és gazdasági szerepvállalásra. Ezen lehetőségek megvalósult része vált az összehasonlítás alapjává.

Ebből is láthatóan a disszertáció a kiválasztott személyiségek, családok gazdasági térnyerését, lehetőségeinek alakulását, a regionális gazdaságszerkezetben betöltött szerepét, pozícióik módosulásait és életútjuk folyamán elért eredményeiket kívánta vizsgálni. Elsősorban azokat az irányadó helyzetben tevékenykedő személyiségeket választottuk a kutatás tárgyául, akik közvetlenül kapcsolatban álltak a helyi, vagy a regionális társadalom gazdasági, politikai elitjével, illetve társadalmi, kulturális vezető rétegeivel. Nem foglalkoztunk mélyrehatóbban foglalkozási csoportokkal, viszont szükségesnek

láttuk bemutatni a város kapitalizmus kori társadalmi fejlődésének sajátosságait, összevetve az országos és az Osztrák-Magyar Monarchián belül megfigyelt irányzatokkal. Elsősorban azokra az elemekre koncentráltunk, melyek valamilyen úton a vezető rétegekhez köthetők.

A disszertáció szerkezete a bevezetést követően két elkülönülő részből áll. A bevezetésben a korszakhoz és a témához kapcsolódó társadalmi kategóriák és folyamatok fogalmait kíséreltük meghatározni, az ezekről született elképzelések bemutatásával és értékelésével. Ezt követően vázoltuk, a fentebb leírt módon, a korszak polgári társadalmának változásait. Az első nagy, már kutatásokra épülő egység időbeni fejezetekre bontva tárgyalja a debreceni tőkés polgárság kiemelkedő karriert befutó tagjainak történetét, azok történelmi körülményeit és lehetőségeit. A második rész debreceni vállalkozások (társaságok) történetét tárgyalja, amely a vállalkozások szervezettségére mutat rá. Ezek összehasonlító képet és mintát nyújthatnak a vizsgált tendenciákhoz, a siker alapvető mentális, gazdasági, szellemi-műveltségbeli és mobilitásbeli mibenlétéről és változásairól, valamint az egyéni vonások fejlődést elősegítő szerepéről. Célunk a minél átfogóbb és pontosabb kép felvázolása volt az említett csoport tevékenységéről és környezetéről, életkörülményeiről.

A fenti célkitűzés kapcsán szükséges volt vizsgálni az egyes karriereket befutó személyek gazdasági és társadalmi mobilitását, tőkeszerző módszereit, majd tőkeakkumulációs lehetőségeiket és karrierjeik sajátosságait. Ez a társadalmi, politikai, gazdasági és családi kapcsolatok kiterjedtsége és körülményei miatt volt problematikus, bár a városi társadalmi közegek és körök zártsága könnyítően hatott felmérésükre. Ez egyaránt érvényes volt a gazdasági, a társadalmi és a szellemi-kulturális elit tagjaira. Alapvető volt a dolgozatban tehát az egyes személyek, családok felemelkedési folyamatának konkrét vizsgálata és ezek feldolgozása, majd más példákkal (esetleg egymással) történő összehasonlítása, hiszen mindez választ adhatott arra a kérdésre, milyen általánosítható tényezőket ragadhatunk meg történetük kapcsán, és ezek azonosíthatóak-e a mindannyiukra jellemzőnek vélt sikeres polgár mentalitásával? Felmerült nyilván az a kérdés is, hogy ez tudatos magatartásként nyilvánul-e meg, afféle stratégiaként, vagy történelmi körülmények megszabta szükségszerűség eredménye? Illetőleg a forrásokból kitűnő személyiségek egyéni sajátosságai közül mik lehettek azok, amelyek hozzájárultak lehetőségeik felismeréséhez és sikeres felhasználásához?

II. Források és módszerek

A fentiekben bemutatott, különbözőségükben meghatározó tényezők leginkább szemléletesen a mikro-történetírás módszerével mutathatók be és hasonlíthatóak össze, a narratív várostörténet-írás és a mentalitástörténet keretei között. A módszer számos problémát vethet fel, hiszen meghatározásuk is régebben rengeteg vita tárgyát képezte. A források is sokszor inkompatibilisek,

mivel a levéltári anyagokban más-más jellegű forrástípusok voltak jelen (vagy domináltak), és az általánosan használt fogalmi kategóriák is nehezen vethetők össze eltérő régiók, regionális központok szereplőinek, eredményeinek összehasonlításakor. Mégis, ezt a módszert tarthatjuk legalkalmasabbnak a fent megismerni kívánt különbségek és általánosságok feltárására és bemutatására, mert árnyaltabb és egységesebb ismereteket nyerhetünk általa.

A disszertáció alapvetően levéltári forrásokra épül, az első részben főként családi és személyes iratokra, családi és hivatalos levelezésekre, naplókra, számlakönyvekre, gazdakönyvekre, hagyatéki leltárakra és korabeli újságcikkekre. A második egység is hasonló dokumentumokat használt föl: cégbírósági iratokat, a vállalkozásokra (társaságokra) vonatkozó mérleg- és eredményszámlákat, éves igazgatósági és közgyűlési jelentéseket, vállalati levelezéseket. A bevezető, elméleti részben forrásfeldolgozásokra és -elemzésekre is kellett hagyatkoznunk. Ilyen formában lehetőség nyílt az összehasonlításra, ugyanakkor általában is komoly gondot okozott a másodlagos források, a központi (és helyi) statisztikák töredékessége, illetve hiánya (virilis jegyzékek, compassok, adóívek, hitelinformációs kartonok és egyéb vonatkozó összeírások véletlenszerű fennmaradása), amelyekkel az adatok pontossága és abszolút hitelessége (teljesebb körű) megerősítést nyerhetett (volna). Mindez sokféle, szerteágazó forrásbázist képezett, a vizsgált egyéniségek pályafutására vonatkozólag más és más forrástípusok dominanciájával, egyes forrásoknak pedig csak utalásszerű jelenlétével vagy hiányával.

A történeti források feldolgozásához, és a társadalomelméleti körülmények feltárásához a szakirodalom több csoportját kellett áttekinteni. Kiindulási pontot a tőkés nagypolgárság történetét összefoglalóan vagy részkérdésenként tárgyaló, általános jellegű művek képeztek. A tárgyalt korszak előzményeivel foglalkozó szerzők művei nyújtottak fontos segítséget a korszakhatárokon kialakuló konkrét kapcsolódási pontokra nézve. Elméleti háttérként említhetőek a fontos hazai és nemzetközi szerzők művei, amelyek látókör-bővítésre nyújtottak jó lehetőséget, a fenti kutatásokkal kapcsolatban. A helytörténeti körülmények megismerésében jó alapot teremtettek a városmonográfiák, és a közgyűjtemények évkönyvei, amelyek nélkülözhetetlenek bizonyultak a közvetlen társadalmi és gazdasági környezet részletes és pontos felmérésében.

III. Az értekezés eredményei

Kutatásainkban a témával kapcsolatos kérdésekre született válaszokat a következőkben foglalhatjuk össze:

- 1) A fogalmi és körülményeket összefoglaló bevezető átfogó képet kíván adni a vizsgált csoport helyzetéről, monarchiai, magyarországi és debreceni viszonyok között, a leginkább helytálló véleményekből lesűrhető konkrét elképzelések

alapján. A család- és ipartörténeti gyűjtemények nagyobb részét kutatásunk elsődlegesen dolgozta fel.

- 2) A bemutatott polgári személyiségek és életútjaik a kutatási eredmények alapján több típusba sorolva jellemezhetők. Elsődlegesen meghatározza ezt vagyonukkal kapcsolatos viselkedésük, és mellékes vagyonszerzői aktivitásuk, amihez kapcsolódott társadalmi szerepvállalásuk sokféle lehetősége. Ezek egyedi variációi jellemezhetik világképüket, egyéniségüket és tudatos életvitelük alapjait.
- 3) Az egyes személyiségek sikerességét több tényező befolyásolta közvetlenül vagy közvetve, erősítőleg vagy gyengítőleg hatva. Mindenekelőtt a sajátos városi és regionális adottságok jelentettek megkerülhetetlen és meghatározó körülményeket, hiszen a gazdasági adottságok megszabták a tőke egyes ágazatok közötti megoszlását, a tőkeakkumuláció intenzitását és a vállalkozások formáit, a társadalmi keretek meghatározták a választható megélhetési formákat és műveltségi-képzetségi igényeket támasztottak a bekerülni kívánók felé, a nemzet-nemzetközi konjunkturális változások pedig döntően befolyásolták mindezeket, tehát figyelmen kívül semmiképpen sem hagyhatók. Ugyanígy fontos a sikeres tőkés polgári karrier felépülésében a befolyásoló előzmények szerepe, amelyek alapját képezték a polgárok lehetőségeinek: a 18-19. századi tőkefelhalmozás formái és mértéke, a betelepülők származási helyének sajátosságai, általában felekezeti urbanizációs szintje és vallási irányzata, vagy társadalmi asszimilációjának mértéke.
- 4) A modern polgárság foglalkozási spektruma magába foglalta a hivatalnoki és vállalkozói réteget, a sikeres kézművességet és kereskedőket, és az értelmiséget, tehát a vizsgált korszak modern, felfutó hivatásait tudatosan választó, vagy az akkorra prosperáló szakmákba bekerült személyiségeit jelentette. A bemutatott családok karrierjei jó például szolgálnak arra, hogy reálisan milyen sokra juthatott az, akinek adottságai, tehetsége és ambíciója volt egy pálya iránt. Debrecenben a leginkább polgárinak nevezhető réteget dominánsan a kereskedők, értelmiségiek és a modern jellegű vállalkozók alkották, akiket jól lehet jellemezni a kiemelt példák alapján. Általánosítva megállapítható, hogy a legfontosabb „karrierépítő” értékek egy-egy személyiségnél a rátermettség és tehetség mellett a jó helyzetfelismerő- és értékelő képesség, az újító-, vállalkozó kedv, a felelősségtudat, a folyamatos önképzés iránti elhivatottság, továbbá a széles körű világlátás és építése, a

nyitottság az újra. Ehhez járul a kommunikatív készség, amely a széles körű, változatos emberi és munkakörhöz tartozó kapcsolatok teremtéséhez szükséges. Mindezek voltak a legfontosabb karakterjegyek, amelyek minden jelentősebb szereplőnél fellelhetők. A felemelkedés mindig egyéni erővel következett be, általában tudatos, tervszerű megfontolások következtében, a lehető legkisebb kockázati tényező vállalásával, és reális nyereség bekalkulálásával. A fenti karakterjegyekkel együtt ez a gyarapodásra törekvés garantálta az előrejutást.

- 5) A kutatásokból megállapítható, hogy egyedi karakterjegyeik: érdeklődési körük, családi és vagyoni háttérük és műveltségük, tájékozottságuk a saját társadalmi körükben és az őket körülvevő világban tették lehetővé, hogy egyedi és egyéni életutakat járjanak be. A korabeli társadalmi, gazdasági és politikai viszonyokhoz alkalmazkodva és azokba beilleszkedve tevékenykedtek, és így váltak a korszak jellegzetes képviselőivé. A század (kisebb megszakításokkal, de) folyamatos gazdasági fejlődése és a társadalom átalakulása a feudálisból tőkés polgári szervezetűvé, a politikai kiegyensúlyozottság és stabilitás sokban hozzájárultak ahhoz, hogy nyugodt polgári környezetben feltörekvő egyéniségek megtalálhassák a céljukhoz vezető utat és stabilizálhassák tevékenységüket, működésüket és az elért eredményeket.
- 6) A 19. században megalapozott, de a 20. században is jól funkcionáló kereskedelmi cégek, iparvállalatok és praxisok olyannyira megfelelték a kor követelményeinek és a modernizáció elvárásainak, hogy nem volt szükséges radikális változtatásokat végrehajtani. A hagyományokat követve működő kereskedések úgy maradtak a fejlődő város kereskedelmi életének vezető cégei között, hogy tradícióvá vált az üzletvezetés magától értetődő, folyamatos fejlesztése és az árukészlet, a megrendelések és az árak kereslethez történő igazítása. Mindig ragaszkodtak a korszerű és naprakész ügyvitelhez és ennek kapcsán a cég vásárlói körében a bizalom és hitelesség fenntartásához. Ezen legfőbb elvek elegendőek voltak a napi tevékenységbe beiktatva a hatékony és sikeres üzletek fenntartásához. Az üzletek élén változó vezető személyiségek karrierjei elsősorban abban nyilvánultak meg, hogy a cégeket a sokszor radikálisan változó körülmények ellenére is – a többiekhez képest – kiemelkedően vezették tovább és fejlesztették üzleteiket, hogy végig a térség és a város legmodernebb, vezető kereskedései maradhassanak. Minden környezetben fontos volt a piackutatás: az általános

szükségleteket ellátó, hiánypótló szervezetként működő vállalkozások rossz gazdasági körülmények között is eredményesebben működtek, mert irányítóik jelentős tapasztalatokkal a hátuk mögött szervezték meg, és alaptőkéik összeadás révén, részvénytulajdonosok gyűltek össze, tehát könnyen változtathatóak voltak. Erre az elvre rendszerre szerveződtek nemzetközi méretű vállalatok is: a konjunktúráis szükségletek kielégítése tőkeszerző tevékenységként szerepelt ugyan, de a konjunktúra meglovaglása után általános szükségletek ellátására rendezkedtek be. Ezért sokoldalúságra törekedtek, termékeik, szakképzettségük, szállítási lehetőségeik, és az infrastruktúra modernizációja útján, és alkalmazkodó készségük fenntartására.

7) Az ipari cégek mindegyikére érvényes, hogy szintén hiánypótló szolgáltatást nyújtva igazán sikeresek. De ha hasonló profilú konkurenciájuk támadt, és nem tudtak valamilyen egyedi lehetőség kínálatával kitörni, akkor emiatt hullámozó sikertendencia vált jellemzőjükké. A debreceni kereskedő általában nem vállalt ipari tevékenységet, mert ahhoz nagy arányú immobilis tőke szükséges, és ők kereskedésüket mobil tőkére alapozták és fejlesztették. Tehát nem, vagy csak kis mértékben rendelkeztek nélkülözhetetlen, hosszú időre befektethető fölösleggel. Ha pedig rászánták magukat hosszú távú befektetésre, akkor mindig törekedtek a biztonságos nyereségre. Ebből a szempontból kifizetődőbb volt birtokot vásárolni, vagy betársulni részvényesként egy nagyobb vállalkozásba, ahol biztosított volt a szakértelem. Ez a felfogás kevésbé érvényesült az ország ipari felhasználásra alkalmas természeti adottságokkal jobban ellátott területein.

8) A földbirtokosság vonzereje elsősorban a föld biztos értékőrző, jó befektetési lehetőségnek bizonyuló szerepe volt. Kevésbé kockázatos, állandóbb, bár arányaiban visszafogottabb jövedelmet garantált, ami a megélhetés alapjait mindenképpen megteremtette, évről évre. A 19. század második felében uralkodó agrárkonjunktúra erősen fejlődő ágazattá emelte a gabona- és takarmánytermelést, és a fajtanemesítések révén az állattenyésztést. Az agrárszféra bevételei erősen megemelkedtek, a gazdálkodóknak megfelelő birtoktulajdon esetén jó, és egyre javuló megélhetésük keletkezett. Debrecenben ehhez járult az ipari termelés döntő részének a mezőgazdasági termelésre épülő rendszere, ami nélkülözhetetlenné tette, és fejlődésével egyre inkább igényelte a mezőgazdasági nyersanyagok tömegét. Így a malomipar, a szesz- és húsipar (stb.) húzóágazatként működött a térség mezőgazdasági termelésére nézve, és a gépipar, főként a

mezőgazdasági gépgyártás fejlődését is maga után vonta. Ez kihatott a kisebb tőkével rendelkező, és igen óvatos befektetőkre csakúgy, mint a nagytőkés vállalkozókra. A kereskedelem kockázatait növelte a konkurencia kiszéledése, amit garantált a kereskedelmi iskolák, szakágazatok elterjedése, az olcsó termékek és a minőségi skála kiszélesedése. Mindez megkövetelte a szakértelem színvonalának emelkedését, ami nélkülözhetetlenné tette a szakmai érdeklődés és valamilyen fokú elkötelezettség meglétét. Ezért, akikben ez kevésbé volt meg, biztonságosabbnak tartották a földingatlanokba investálni, mint bármi másba, mivel ebből az ágazatból hasznot hajtani nem feltétlen volt szükséges a személyes hozzáértés, törődés vagy irányítás.

- 9) Az értelmiségi hivatásokban gyermekeik jövőjét látták a kereskedők, vállalkozók és birtokosok egyaránt. Nemcsak a felső, esetleg beszűkülő életteret megtapasztaló rétegek tagjai, hanem a feltörekvő, alsóbb társadalmi helyzetű csoportok tagjai is előnyösnek látták ezt a képzettségi-megélhetési szintet, hiszen kevesebb utánajárással biztosabb, kiegyensúlyozottabb jövedelmet ígért. Az értelmiségi pálya a legtöbb színvonalas elhelyezkedési lehetőséget kínálta, akár önálló, akár alkalmazotti státusban. A szellemi foglalkozásúak helyzete sok esetben a kereskedőkéhez hasonlóan alakult. Vagyoni helyzetüket nagy arányban befolyásolta az ország gazdasági helyzete, attól függetlenül, hogy a hivatalnoki réteg tagjai voltak-e, vagy magánirodában dolgoztak-e. Előrehaladásuk pályájukon viszont nemcsak vagyoni állapotukban tükröződhetett, hanem hivatalos címeik gyarapodásában, elismerésük dokumentálásában és tisztségvállalásaikban is. Az értelmiségi pálya igazi megbecsültsége, a polgári foglalkozások között fokozatosan kialakuló vezető helyzete az 1880-as évektől bontakozott ki; ekkortól kezdve a virilis jegyzékekben is egyre több értelmiségi foglalkozású személy neve tűnik fel. Elismert, a társadalmi elitben is elfogadott pályává az értelmiségi foglalkozás valójában csak az 1910–20-as évektől válik; amikor a történelmi hagyományok oldódása már lehetővé teszi a ténylegesen polgári jellegű értelmiség kialakulását. Addig ugyanis a régi társadalmi határok csak névlegesen oldódtak fel; voltaképpen a társadalmi csoportokat/kategóriákat részekre szabdalta a feudális, származási alapú hagyomány. Az 1930-as évek, a gazdasági válság és az utána következő nyugalom szintén hatással voltak az értelmiségiek életmódjára. A válság hatására az értelmiségiek ekkoriban tömegesen váltak munkanélkülivé; a magánpraxist

folytatók helyzete általában jobban alakult, mint a hivatalnokrétegé. A bemutatott családok sorsában is nyomon követhetők az idők és körülmények okozta változások. Mindegyik családtag saját választása alapján döntött pályája felől. Mindannyian megbecsült és jól jövedelmező, úgymond „elit” pályákra léptek, ami már eleve rangot és megbecsültséget biztosítottak művelőiknek. Tekintélyüket pályatársaik közt betöltött szerepük garantálta: tudományos eredményeik, munkájukból szerzett vagyonuk és elismertségük voltak ennek legfőbb tényezői. A megismert adatok és történetek alapján mindnyájan igen szép, sikeres szakmai életutat bejárt egyéniségek voltak, akinek felfelé ívelő pályáját csak a két világháború és köztük a világválság tudta megakasztani. Az ő karrierjük esetén nem volt olyan nagy mértékben fontos a családi és vagyoni háttér, mint a kereskedők esetében, de legalább annyit számított a tehetség és elhivatottság. Talán éppen emiatt több szabadságot élvezhettek pályaválasztásukkor, mint a családi kereskedésbe beleszületett, és azt szinte kötelezően továbbvinni tanított utódok, de az értelmiségi családokban még erősebben törekedtek arra, hogy a fiú utódok folytassák az értelmiségi pályára lépés hagyományát.

- 10) A családok vizsgálata során közös tényezőknek mutatkoztak a következők: mint láthattuk, minden család számára a legfontosabb cél az volt, hogy utódai számára a lehető legjobb neveltetést biztosítsa, és segítsen nekik hozzájuk illő pályájuk kiválasztásában, esetleg azon való elindulásukban is. A többit egyéni belátásukra és szervezőkészségükre bízta. Ezek után saját akaratuk szerint irányíthatták életüket; ebből épültek ki egyéni karrierjeik. A családi ideál az volt, hogy az utódok legyenek „... valóságos mintadiákok, becsvágyók, alkalmazkodók, csendesek és hangyaszorgalmúak, ...” akik „reszketve figyelnek és szinte elemésztődnek a vágyakozástól, hogy mindig eminensek legyenek és színjeles bizonyítványt kapjanak.”¹ Egyes kiemelkedő családok vizsgálata, történetük megismerése folytán igazolódik az a régi megfigyelés, hogy a feltűnően tehetséges egyéniségek erős karakterük révén háttérbe szoríthatják utódaikat, vagy párhuzamos életpályát folytató testvéreiket. A családok karrierjei szinte grafikonon ábrázolható hullámzást illetve görbét követnek, részint az előzőleg említett okból következőleg, részint az egyes személyek saját tulajdonságai, lehetőségei és azok felhasználási módjai miatt.

¹ Thomas Mann: A Buddenbrook ház. Egy család alkonya. Budapest, 2003. 505. o.

Több esetben felfedezhető az a jelenség, amit Thomas Mann A Buddenbrook ház című regényében a szépirodalom keretei közt mutatott be. Leírja az egyes karriertípusokat, és a családon belül befutható pályáikat, a felemelkedéstől a hanyatlásig. Akadnak természetesen kivételes esetek, a disszertációban bemutatottak nagy része ide tartozik. A legtöbb család pályafutása folyamatosan emelkedő, fejlődő tendenciát mutatott, majd a gazdasági és társadalmi körülmények hatására (A két világháború, gazdasági világválság) esetleg stagnáló, vagy hullámszerűen sikeres szakaszok következtek, de a virágzást konkrétan az államosításig semmi sem törte meg. Mindegyik família már ragaszkodott a szabadon választott módon fenntartott stabil jómóddhoz. Debrecenben ritka a hosszan felemelkedő, később lehanyatló görbe, amit a „Buddenbrook-effektus” leír.

A disszertációban bemutatásra került családok felemelkedése, befutott pályája és legkiemelkedőbb egyéniségeinek egyedi karrierjei szép példaként szolgálhatnak a 19. században és a 20. század első felében a tehetségesek felemelkedésének módjaira és lehetőségeire. Pályafutásuk ma is tanulságok sorával szolgálhat, elsősorban gazdasági, erkölcsi és szociális felfogásuk tekintetében, történetük sok szempontból nézve ma is aktuális érvényű.

A bemutatott polgári karrierok és hatásuk Debrecen városának életére – mind gazdasági, mind szellemi téren – igen jelentős volt. Érdemeik azért is kiemelkedők, mivel példaértékűnek tekinthetők mind a mai napig.

A polgári mentalitás a társadalomban tovább élhetett, és újra megjelenésére is bizonyos fokig számítani lehet. Értékei ideológiaként őrződtek meg, a gazdasági viselkedés erényei mellett közéleti kincsek. Ez utóbbiak (a közéleti szerepvállalás, a helyi politikában aktív szerepet vállaló polgárként, egy nagyon erős jótékonyági szerep, a társadalom egészéért érzett felelősség) azonban inkább egy polgári értelmiség számára fogalmazódnak meg programként, mint az új vállalkozók számára.

A disszertáció szerzőjének publikációi:

- 1) Egy polgárcsalád karrierje a 19-20. századi Debrecenben. In: Történeti Tanulmányok IX. (Acta Universitatis Debreceniensis Series Historica LIII.) Debrecen, 2001. 203-215. o.
- 2) A debreceni Vásáry család története: a tőkés polgárosodás kiemelkedő példája. In: A Debreceni Déri Múzeum Évkönyve, 2002-2003. Debrecen, 2003. 193-202.o.
- 3) Egy cívis gazdálkodó család története a tőkés polgárság korában -a Zöld család. In: A Hajdú-Bihar megyei Levéltár Évkönyve, XXIX. Debrecen, 2002-2003. 321-344. o.
- 4) Dragota Ignác, Debrecen egy korai tőkés polgára. In: Történeti Tanulmányok XI. (Acta Universitatis Debreceniensis Series Historica LV.) Debrecen, 2003. 143-154. o.
- 5) Tőkés polgári vagyonnal a társadalmi rangért- a Dragota család felemelkedésének útja. In: A Déri Múzeum Évkönyve, 2004. Debrecen, 2005. 171-203. o.
- 6) Vázlat a debreceni cégek sorsáról a tőkés polgárság korában. Rálátás, VI. évf. 1. szám.

Előkészületben:

- 7) A Nagybákay-Sesztina család sorsa és a Déri Múzeum. In: A Déri Múzeum Évkönyve, 2005.